

Політологічний зміст понять: історична пам'ять і декомунізація історичної пам'яті

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві продовжується активний і складний процес державотворення, формування його національної свідомості та самосвідомості важливим чинником яких є історична пам'ять. Історична пам'ять є чинником, що визначає характер колективних уявлень про минуле, оцінку нинішніх подій та бачення стратегії майбутнього розвитку суспільства. Цей феномен знаходить вираження в багатьох суспільних сферах: у політичній – як предмет державної політики, фактор конструювання політичної нації, передумова міжетнічної та міжнаціональної інтеграції чи конфліктів, засіб ретрансляції цінностей політичної культури. [1]

Мета. 1. Розглянути феномен історичної пам'яті як чинника формування національної ідентичності.

2. Проаналізувати значення і роль історичної пам'яті в системі суспільних цінностей, її вплив на критичне сприйняття власного минулого та формування національних символів.

3. Здійснити аналіз чинного законодавства з питань декомунізації в Україні. [2]

Виклад матеріалу. Історична пам'ять – сукупність донаукових, наукових, квазінаукових і ненаукових знань та масових уявлень соціуму про спільне минуле. Ключовою функцією історичної пам'яті є передача досвіду та знань про минуле, як основи самоідентифікації. Без історичної пам'яті неможливе відтворення історії суспільства. [3]

Історична пам'ять – складова суспільної свідомості й компонент соціальної пам'яті, яка становить комплекс знань про історичні факти і процеси, що відображають життєвий досвід етнічної групи, нації, народу чи держави загалом. Водночас історична пам'ять є духовним конструктом суспільної групи, що включає культурну спадщину, стереотипи, традиції, міфи, символічно-образну систему спільноти, ретранслюючи пізнавальні орієнтації минулого народу, відображає його спільні інтереси, ідеали і світобачення. [4] Історична пам'ять як складний феномен виконує важливі соціальні функції: інтеграції, мобілізації, легітимації, соціалізації, солідаризації, національної безпеки. [5] В Україні проблеми колективної та соціальної пам'яті вивчали представники низки соціогуманітарних дисциплін: політологи – О. Бойко, В. Бушанський, О. Волянчук, Ю. Ганжуров, А. Глушко, М. Гон, Ю. Зерній, К. Євсєєв, В. Кравценчук, Л. Нагорна, М. Рябчук, Ю. Шайгородський; історики – Л. Буряк, О. Гайдай, І. Гирич, В. Гриневич, Я. Грицак, Л. Зашкільняк, С. Єкельчик, Г. Касьянов, А. Киридон, І. Колесник, В. Кравченко, В. Кривошея, О. Любовець, А. Портнов, І. Склокіна, В. Солдатенко, С. Троян, Ю. Шаповал, Н. Яковенко; філософи – В. Артюх, В. Вашкевич, В. Жадько, Г. Коньшина, Т. Рагозіна, Л. Стародубцева, І. Шпітун; соціологи – О. Вишняк, О. Донченко, К. Настояща, Ю. Романенко, Е. Позднякова-Кирбят'єва, В. Серєда, О. Фостачук; психологи – І. Бандурка, О. Лактіонов, М. Кузнецов та ін. [1] Такий широкий спектр наукових розвідок демонструє міждисциплінарний характер досліджень пам'яті. [1] На думку академіка П. Тронька, історична пам'ять - це сфокусована свідомість, що відображає особливе значення і актуальність інформації про минуле у тісному зв'язку із сучасним та майбутнім. [6] Це вираження процесу організації, збереження і відновлення минулого досвіду народу для можливого його використання у діяльності людей чи для повернення його впливу до сфери суспільної свідомості. [6] Водночас, як засвідчує досвід, у певні періоди розвитку суспільства внаслідок об'єктивних чи суб'єктивних причин, історична пам'ять актуалізується стосовно певних історичних подій. Така актуалізація пов'язана із важливістю генетичного зв'язку історичного досвіду і сучасних подій та суспільних процесів. [7] На думку російського вченого Ж. Тоценка історична пам'ять має таку особливість як здатність утримувати у свідомості людей основні історичні події минулого аж до перетворення історичного знання в різні форми світоглядного сприйняття

минулого досвіду, його фіксації в легендах та міфах. [6] У монографічному дослідженні П. Ситника й А. Дербак стверджується, що історична пам'ять відіграє особливу роль у формуванні національної самосвідомості. Вона не лише фіксує величезну кількість подій, а й синтезує, сплітає їх у єдине цілісне мереживо національної історії, де кожен факт, подія займає свою ціннісну нішу. [8] На думку В. Карлової історична пам'ять як елемент духовного життя суспільства, є таким духовно-практичним феноменом, який утворює історичну свідомість, входить в останню як один із важливих її компонентів. Водночас історична пам'ять є соціокультурним феноменом. Отже, вона є стрижнем, на якому формується мова, культура, духовність нації, її національна свідомість. Історична пам'ять – це ті фундаментальні історичні цінності, які є консолідуючим чинником націєтворення. Зазначені думки стосовно національної ідентичності підтверджує і сучасний хід української історії. Цю думку доводить М. Козловець – історична пам'ять як невід'ємна складова ідентифікації особистості, соціальної групи, нації є не лише сумою знань, а постає потужним джерелом ретрансляції історичного досвіду. [2] Народи, нації, які живуть і прагнуть самоствердження – а саме до таких належить український народ – характеризуються, насамперед, пасіонарністю, яка, звичайно ж, укорінена у їх самобутності, культурі й історії. Українська історична пам'ять, зазнала кардинальних змін в процесі становлення СРСР, так як створена тоталітарна держава, досягнувши уніфікації в у Сферах життя, прагнула до перетворення всіх народів в один радянський народ – з єдиним минулим, без пам'яті або ж з новою її формою. Перемога СРСР у війні призвела до створення фундаментального міфу про “Велику Вітчизняну війну”, а разом з тим і до уніфікації української історичної пам'яті в рамках єдиної концепції “великого російського народу”. Дана тема сьогодні активно експлуатується в Російській Федерації (РФ) в рамках формування історичної пам'яті населення РФ. Однією з основ демократичної держави є право кожного на отримання об'єктивної інформації про історію своєї країни. Нажаль, в Україні більшість населення було позбавлено цього права, особливо це відбувалось у «радянський» період, а також і за перших років незалежності України. Тільки більше як після 20 років незалежності, на державному рівні України відбулось усвідомлення того, що краще розуміння новітньої історії може сприяти:

- запобіганню конфліктам та ворожнечі у суспільстві;
- недопущенню повторення злочинів тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому;
- відновленню історичної та соціальної справедливості;
- усуненню загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України. [9]

Декомунізація — система заходів, теоретична і практична діяльність, спрямовані на звільнення від впливу та наслідків комуністичної ідеології в усіх сферах життя країни та суспільства після падіння владущих комуністичних режимів . [10] Декомунізація України передбачає здійснення таких вагомих кроків, як перейменування 240 населених пунктів і вулиць, які були названі на честь комуністичних діячів. Зокрема, у Києві за два роки було перейменовано 25 вулиць. [4] Зміна назв вулиць у руслі модерної комеморативної практики забезпечує, по-перше, зв'язок між поколіннями українців, а по-друге, дає змогу послідовно сформувати україноцентричну модель історичної пам'яті, очищену від імперської та особливо радянської історичної спадщини. Історична пам'ять у посттоталітарному суспільстві має здійснюватись за допомогою цілеспрямованих дій, послідовних меморативних практик у руслі загальнодержавної політики пам'яті. Їх можуть здійснювати індивідууми й соціальні групи, виходячи з їхньої соціальної ролі і статусу. Проте головними суб'єктами політики пам'яті є державні інституції, політичні партії та громадські організації. Усвідомлення державою потреби й необхідності у відродженні історичної спадщини українського народу та усвідомлення того, що краще розуміння новітньої історії може сприяти запобіганню

конфліктам у суспільстві дозволило в 2015 році прийняти відповідні законодавчі акти щодо “декомунізації”.[10]

У цей перелік увійшли наступні закони:

1. Закон України “Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років” – регулює відносини, пов’язані із забезпеченням права кожного на доступ до архівної інформації репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років [6].

2. Закон України “Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939 – 1945 років” є даниною пам’яті всім жертвам цієї війни й зважає на необхідність постійного піклування про ветеранів війни, учасників визвольного руху та жертв нацизму, а також має на меті збереження пам’яті про перемогу над нацизмом у Другій світовій війні 1939 – 1945 років [9].

3. Закон України “Про правовий статус та вшанування пам’яті борців за незалежність України у ХХ столітті” спрямований на визнання учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті головними суб’єктами боротьби за відновлення державної незалежності України - борцями за незалежність України у ХХ столітті.

4. Закон України “Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки”

а) будь-яке зображення державних прапорів, гербів та інших символів СРСР, б) гімни СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік чи їх фрагменти;

в) прапори, символи, зображення або інша атрибутика, в яких відтворюється поєднання серпа та молота, серпа, молота та п’ятикутної зірки, плуга (рала), молота та п’ятикутної зірки;

г) символіку комуністичної партії або її елементи;

г) зображення, пам’ятники, пам’ятні знаки, написи, присвячені особам, які обіймали керівні посади в комуністичній партії

д) зображення, пам’ятники, пам’ятні знаки, написи, присвячені подіям, пов’язаним з діяльністю комуністичної партії, із встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях.

е) зображення гасел комуністичної партії, цитат осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії

є) назви областей, районів, населених пунктів, районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об’єктів топоніміки населених пунктів

Все ж, слід вказати, що впровадження цих законів повинно відбуватися як результат широкого обговорення суспільством за посередництвом ЗМІ і громадських об’єднань. Інформаційна освідженість суспільства не викликатиме незадоволення й депресії у частини населення, особливо у старшого покоління. Розумна інформаційна політика може сприяти консолідації суспільства. [6]

Глибокий аналітичний аналіз минулого вимагає діалогу різних його інтерпретацій, що становитиме основу сучасної парадигми нового історичного мислення з метою створення та розвитку демократичного та толерантного суспільства. Головне – вміння чути іншого, цінність власних та чужих спогадів, пошук в досвіді минулого відповідей на проєкт майбутнього та відкритий діалог. Необхідно створювати установи, що здійснюють меморіальну діяльність, завданням яких є нагадування нащадкам про тоталітаризм з метою запобігання його відродженню. Все це має стати послідовною державною політикою суспільної пам’яті, що може використовуватися для подальших наукових розвідок. [2]

Список літератури:

1. www.stationline.org.ua

2. intermarum.zu.edu

3. https://uk.wikipedia.org/wiki/Історична_пам'ятка

4. www.apfs.in.ua/v11_2015/9.pdf

5. chtyvo.org.ua/.../Kultura_istorychnoi_pamiaty_ievropeyskyi_ta_ukrainskyi_dosvid.pdf
6. irbis-nbuv.gov.ua/
7. stzmu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/...
8. www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/dnff/dnff_.../dnff_2015_03.pdf
9. zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/316-19
10. Горак Г. Пам'ять історична // *Історична наука: термінологічний і понятійний довідник : навч. посіб. для студ. вузів / В.М. Литвин, В.І. Гусев, А.Г. Слюсаренко та ін. – К. : Вища школа, 2002. – С. 281.*
11. Грицак Я. Тяжке примирення / Я. Грицак // *Страсті за націоналізмом. Історичні есеї. – К. : Критика, 2004. – С. 127.*
12. Масненко В. Історична пам'ять як основа формування національної свідомості // *Український історичний журнал. – 2002. – № 5. – С. 49 – 62.*
13. Тронько П. Інститут національної пам'яті як засіб зцілення від пострадянської ментальності // *Дзеркало тижня. – 2005. – №45(473). – 19 – 25 листоп*
14. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки [Електронний ресурс] : Закон України № 317-VIII від 09.04.2015. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/317-19>.
15. Гурик, М. І. Історична пам'ять / М. І. Гурик // *Сучасна політична лексика : енциклопед. словник-довідник. – Львів : «Новий Світ-2000», 2015. – С. 125-126.*
16. Гурик, М. І. Історична пам'ять / М. І. Гурик // *Новітня політична лексика (неологізми, оказіологізми та інші новотвори) : енциклопед. словник-довідник. – Львів : «Новий Світ-2000», 2015. – С. 164-165.*
17. Гурик М. І. Декомунізація як шлях побудови україноцентристської моделі пам'яті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.apfs.in.ua/v11_2015/9.pdf
18. Гурик М. І. Історична пам'ять у контексті актуальних завдань розбудови модерної української нації / М. І. Гурик // *Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації: Монографія / Авт. колектив: Т. В. Гончарук, Н. В. Гнаевич, М. І. Гурик, О. М. Рудакевич (керівник), В. Я. Томахів, Р. Ю. Чигур, М. Л. Шумка. – Тернопіль: Економічна думка, 2015. – 268 с.*
1. 19. Гончарук, Т. В. Філософія сучасного українця у форматі інноваційного суспільства / Т. В. Гончарук // *Наукові записки. Сер. Філософія. – Острог : Національний університет «Острозька академія», 2011. – Вип. 9.*